

BOSNA VALİSİ MEHMED VECİHİ PAŞA'NIN MUHAKEMESİ

ZAFER GÖLEN*

Giriş

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin uğraştığı en önemli meselelerden biri de devlet kademelerindeki suistimallerdi. Suistimler yeni tartışılan bir konu değildi. Daha önce de bu sıkıntının giderilmesine önlenmesine dair onlarca ferman yayınlanmıştı¹. Fakat suistimallerin önüne geçmek mümkün olmamıştı. Tanzimatçılar suistimleri kişiye ve makama göre değişmeyen hukukî kaidelerle önleyebileceklerini düşündüler. Bu maksatla Tanzimat'tan sonra ciddi bir kanunlaştırma hareketi başlatıldılar. Düşüncelerine uygun olarak hazırlanan 13 fasıl ve 42 maddeden oluşan ilk Ceza Kanunnamesini 1 Rebiülevvel 1256/3 Mayıs 1840'da yürürlüğe koydular. Kanunname, suçların kanuniliği ilkesine göre düzenlendi, kanun önünde eşitliği ve keyfi ceza vermeyi engelleyici hükümler getirdi. Ancak kanunda suç teorisiyle ilgili bir madde yoktu². Yine de Tanzimatçılar bu kanunnameye büyük önem atfettiler. Zira makalenin konusu olan Mehmed Vecîhî Paşa³, Bosna'da Tanzimat sonrası çıkan isyanda bazı kimseleri cezalandırmak istediğinde merkez hemen itiraz etmişti. İtiraz gerekçesinde yeni bir ceza kanunnamesinin

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi, Burdur / TÜRKİYE.

¹ İçerikleri hakkında bakınız, Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", *Belgeler*, c. II/ sy. 3-4, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s.49-142.

² Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s.19, 95-104; Niyazi Berkes, 1256 Ceza Kanunnamesini suçların belirlenmesindeki muğlaklıktan dolayı ilkel olarak niteler. Bakınız, Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978, s.218.

³ Mehmed Vecîhî Paşa Yozgatlıdır. Bürokrasi kariyerine kapıcıbaşı olarak başlamıştır. 1243/1827-28'de Rumeli payisiyle Edirne vali kaymakamı atanmıştır.1245/1829-30'da önce Samakocuk Nazırlığı, ardından Varna Muhafızlığı ve Selânik Valiliği yapmıştır. 22 Şaban 1248/14 Ocak 1833'de Belgrad Muhafızlığına, 1835'de ise mahkemeye verilmesine sebep olacak Bosna Valiliğine atanmıştır. Paşa, öldüğü tarih olan 17 Ağustos 1867'ye kadar kritik görevlerde bulunmuştur. Bakınız, Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkîre-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, c. IV, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308, s.603. Belgrad Muhafızlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Belgradli Raşid, *Tarih-i Vak'a-i Hayretnüma-i Belgrad ve Sırbistan*, Tatyos Divitciyan Matbaası, İstanbul 1291, s.93-114; Yusuf Hamzaoğlu, *Sırbistan Türklüğü*, LogosA, Üsküp 2004, s.299-324.

hazırlanmakta olduğu, bu kanunnamenin işe yaraması için herkesin uyması gerektiği, yargılanmadan kimseye müdahale edilmemesi vurgulanmıştı⁴. Paşa azledileceği zaman da ceza kanunnamesini dikkate almakla suçlanmıştı⁵.

Ceza Kanunnamesi'nin getirdiği yeni düzene ayak uyduramayan sadece Mehmed Vecihî Paşa değildi. Edirne Müşiri Nâfiz Paşa, Kocaeli Müşiri Akif Paşa, Konya Valisi Hakkı Paşa, Ankara Müşiri Davud Paşa, Edirne Valisi Rüstem Paşa, Bozok ve Kayseri Mutasarrıfı Celâl Paşa gibi yüzlerce bürokrat da çeşitli bahanelerle yargılanmışlardır. Hatta Tanzimat'ın ilânı sırasında sadrazam olan Hüsrev Paşa dahi rüşvet alma iddiasıyla Meclis-i Vâlâ'da yargılandı ve suçu sabit görülerek Tekfurdağ'na sürgüne gönderilmiştir⁶. Aşağıda görüleceği gibi, Mehmed Vecihî Paşa meslektaşlarıyla aynı kaderi paylaşmamak için, soruşturma esnasında sık sık kendisine isnat edilen suçlamaların Tanzimat öncesine ait olduğunu vurgulamak zorunda kalmıştır.

Ceza kanunnamesine verilen öneme rağmen yüksek bürokratların muhakemeleri Tanzimat öncesindeki gibi devam etmekteydi. Soruşturmalar genel bir tahkikat şeklinde yapılmakta ve 1838'de teşkil edilen Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye⁷ tarafından yürütülmekteydi. Soruşturma süreci ise şöyle işliyordu:

1. Şikâyet
2. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye tarafından yapılan ön inceleme
3. Herhangi bir suç isnadı bulunması halinde soruşturmanın başlatılması
4. Suçlamaların davalıya iletilmesi
5. Yazılı savunma alınması

⁴ B.O.A. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *I.DH. (İrade Dahiliye)*, Dosya no:10, Gömlek no:448, 27 Muharrem 1256/31 Mart 1840 tarihli arz tezkiresi.

⁵ B.O.A., *I.DH.*, Dosya no:22, Gömlek no:1045, 2 Şaban 1256/29 Eylül 1840 tarihli arz tezkiresi.

⁶ Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s.119.

⁷ II. Mahmud döneminde idarî ve adli fonksiyonları olan meclisler kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de 24 Mart 1838'de kurulan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'dir. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Tanzimatla birlikte islahatların temelini teşkil eden kanun, nizamname ve mevzuatları hazırladı. Tanzimat'a aykırı davranan devlet görevlilerini muhakeme etti. Bakınız, Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*, s.40-47; Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s.142-144.

6. Elde edilen bilgi ve belgelere göre konunun değerlendirilmesi

7. Ceza veya beraat

Anlaşılabacağı gibi bu mahkemelerde hâkim mevkiinde bulunanlar, dava ve davacıları çoğu zaman görmez, mahkeme dolaylı olarak işler, karara birinci derecede etki eden unsur yazılı belgeler olurdu. Bu yüzden davalara ait her türlü bilgi ve belge bugüne ulaşabilmiş, davaların seyri rahatlıkla takip edilebilmiştir. Ancak mahkemelerde bir iddia makamı bulunmadığından, davalının ceza kanunnamesinin hangi maddelerine göre yargılandığı çoğu zaman belirsiz kalmış, bu tür bilgiler ancak dava sonunda verilen cezalardan anlaşılmıştır.

Mehmed Vecîhî Paşa'nın yargılanma süreci de yukarıda ifade edilen kurallara uygun olarak gerçekleştiğinden her aşaması takip edilebilmiştir. Ancak Paşa soruşturma sonunda suçsuz bulunduğu için ceza kanunnamesinin hangi maddelerine istinaden suçlandığı sarîh değildir. Fakat suçlama ve savunma metinleri incelendiğinde *1256 Ceza Kanunnamesi'nin* 4, 5, 6 ve 12. maddelerine istinaden soruşturma yapıldığı anlaşılmaktadır.

A- MEHMED VECİHİ PAŞA'NIN BOSNA VALİLİĞİ

1- Tanzimat'tan Önceki İcraatları

Mehmed Vecîhî Paşa, Gurre-i Receb 1251/23 Ekim 1835'de Davut Paşa'nın yerine Bosna'ya vali atanmıştır. O göreve başladığında Bosna'da Ehlune Kapudanı⁸ Ferduszâde ile yöre hanedanından İbrahim Bey arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklanan bir kargaşa hâkimdi. Mehmed Vecîhî Paşa derhal olaylara müdahale ederek, hadise çıkaran kişilerden bazılarını sürgüne yollamıştır. Ehlune hanedanından Ahmed Bey'i, Banaluka hanedanından Hıfzı Ağa ve Petrofçalı Mustafa Bey'i ise idam ettirmiştir. İdamlar ve onun sert tavrı Boşnaklar arasında muhalefetin daha da artmasına sebep olmuş, Paşa hakkında merkeze yüzler-

⁸ Yerel askerî savunma güçleridir. 1699'dan sonra Bosna bir uç beyliği halini alınca, özellikle sınır bölgelerindeki kaleler yeniden örgütlenerek başlarına kapudan adı verilen komutanlar atandı. Kapudanlar sınırları koruma karşılığında kendi kapudanlıkları dâhilindeki bazı vergileri topluyorlardı. Kapudanlıklar önceleri hizmet karşılığı verilen bir görevken, XVIII. yüzyılla birlikte güçlü yerel ailelerin eline geçerek babadan oğla intikal etmeye başladı. Zamanla daha güçlü olmak isteyen kapudanlar hem sipahiler hem de çevre kapudanlar aleyhine topraklarını genişlettiler veya genişletmeye çalıştılar. Bu durum sık sık kapudanlar arasında çatışmaya ve Bosna'da kargaşaya sebep oldu. 1800'lerin başında Bosna'da 37 kapudanlık vardı ve askerî güçleri 26.947 kişiye ulaşmıştı. Bakınız, Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s.60.

ce şikâyet dilekçesi gönderilmiştir. Ancak İstanbul bu dilekçeleri dikka- te almamıştır. İstanbul'dan bekledikleri desteği alamayan Bosnalı Bey- ler, Petrofçalı Hıfzı Ağa'nın oğlu Nazif Ağa ve Beline Mütesellimi Ali Paşa Fedayiç liderliğinde isyana kalkışmışlar, fakat başarılı olamayarak dağılmışlardır. Asilerin bazıları Avusturya'ya sığınmış, bazıları ise tutuk- lanarak Bosna dışına sürgün edilmişlerdir. İsyân sonrasında önce tı- marlarla ilgili düzenlemeler yapılmış, ardından Bosnalı kapudanların tahmin ettikleri gibi kapudanlık müessesesi lağvedilmiştir⁹.

2-Tanzimat'tan Sonraki İcraatları

Tanzimat Fermanı'nın uygulanmasına dair emir Evail-i Ramazan 1255/8-17 Kasım 1839 tarihinde ülkedeki bütün eyaletlerin merkezleri- ne gönderilmiştir¹⁰. Fakat Bosna Hersek'teki huzursuzluk dikkate alın-arak Tanzimat'ın can, mal, namus ve ırzın korunması prensipleri hariç di- ğer uygulamaları sonraya bırakılmıştır¹¹. Ancak Tanzimat sözcüğünden dahi hoşlanmayan Bosnalı Beyler, derhal muhalefete başlamışlardır. İs- yan ihtimalini değerlendiren Mehmed Vecihî Paşa olaylara müdahale edebilmek için merkezden yetki istemiştir. İstanbul ise Paşa'nın talebini reddetmiş, halka hiçbir suretle silahla müdahale etmemesini, olayları ya- tırtmak için nasihat ve güzel söz kullanmasını kendisine bildirmiştir¹².

Merkezden yetki alamayan Vecihî Paşa Tanzimat'ın uygulanmasını engellemek amacıyla yapılan çalışmaları izlemekle yetinmiştir. Onun bu tutumu Tanzimat karşıtlarına zaman kazandırmış, Saraybosna'da başlayan Tanzimat karşıtı hareket kısa sürede Banaluka'ya kadar yayıl- mıştır. Olayların büyümesi üzerine Paşa, İstanbul'dan 2.000 sandık ba- rut, 2.000 sandık fişek ve kapudanlıkların kaldırılmasıyla harap hale gelen bölgedeki tüm kalelerin tamirini istemiştir. Ayrıca kendisine izin verildiği takdirde, Müslüman asi elebaşları ve içlerinde papazların da bulunduğu 40 reayayı sessizce Bosna'da idam etmeyi, kürek cezasını hak edenleri ise İstanbul'a göndermeyi teklif etmiştir. İstanbul Paşa'nın taleplerini, Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'ndaki "*eshab-ı cünhanın davâları kavâ- nîn-i şerîyye iktizasınca alenen bervechi tedkîk görülüüp hükmolunmadıkça hiç kimse hakkında*

⁹ B.O.A., *Mühimmi-i Mektûme*, no:9, hk:439, s.118; Belgradî Raşid, *a.g.e.*, s.114-116; Ahmet Cevat Eren, *Mahmud II. Zamanında Bosna-Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965, s.152-157.

¹⁰ B.O.A., *Tanzimât-ı Hayriye Defteri*, s.5-6, 9; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1985, s.180-184.

¹¹ B.O.A., *İ.D.H.*, Dosya no:10, Gömlek no:449, 17 Muharrem 1256/21 Mart 1840 tarihli arz tezkiresi.

¹² B.O.A., *İ.D.H.*, Dosya no:10, Gömlek no:448; *Tanzimât-ı Hayriye Defteri*, s.6; Kaynar, *a.g.e.*, s.182.

hafî ve celî idam ve tesmîm muamelesi icrası caiz olmamak" ilkesine, dolayısıyla Tanzimat Fermanı'na muhalefet olarak yorumlamış ve onu görevden almıştır. Paşa'nın yerine, Bosna'daki gelişmelere vakıf olduğu düşünülen Belgrad Muhafızı Mehmed Hüsrev Paşa tayin edilmiştir¹³.

B- MUHAKEME

Mehmed Vecîhî Paşa'nın Tanzimat'ın ilânından önce ve sonra Bosna'da gerçekleştirdiği icraatlar şikâyet konusu olmuştur. Paşa görevden alındıktan sonra, İstanbul'daki yabancı konsolosluklar, Patrikhâne ve Bâbîâlî'ye gönderilen şikâyet dilekçeleri sonucu hakkında soruşturma başlatılmıştır. Soruşturmanın başlamasının ilk sebebi dış baskılardır. Bosna Hersek'e müdahale için uygun anı bekleyen Avusturya Hükümeti, bölgedeki karışıklıkları bahane ederek Osmanlı Devleti'ne bir nota vermiştir. Notada halkın huzursuzluk kaynağının Tanzimat değil, Mehmed Vecîhî Paşa'nın yaptığı baskılar olduğu belirtilmiş ve Osmanlı hükümetinden iddiaları araştırması talep edilmiştir. XIX. yüzyılda mutat olduğu üzere Avusturya'yı, Düvel-i Muazzama denen İngiltere, Fransa ve Rusya izlemiştir. Onlar da Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri notalarda, Bosna'nın Müslüman ve gayrimüslimlerinin zulüm ve baskılardan mağdur olduklarını iddia ederek devletin konuyla ilgilenmesini istemişlerdir¹⁴.

Soruşturmanın başlamasının ikinci sebebi İstanbul'da tutuklu bulunan 29 Boşnak'ın şikâyet dilekçesi olmuştur. Onlar, haksız yere tutuklandıklarını, Mehmed Vecîhî Paşa ve mütesellimlerinin baskısına maruz kaldıklarını, kendisiyle mahkemede hesaplaşmak istediklerini belirtmişlerdir¹⁵.

Son sebep ise Mehmed Vecîhî Paşa tarafından tutuklanıp İstanbul'a gönderilen 17 gayrimüslimin şikâyeti olmuştur. Bu kimseler İstanbul Patriği aracılığıyla hükümete başvurarak, Vecîhî Paşa'nın doğrudan baskısına maruz kalmadıklarını, ancak Paşa'nın mütesellim, çiftlik sahipleri, sipahi ve eyalet eşrafının baskılarına göz yumarak onların yaptıklarını teşvik ettiğini, kendilerinin bu kimselerin baskısına uğramaları üzerine haklarını aradıklarını, fakat tutuklandıklarını, suçsuz olduklarını ifade etmişlerdir¹⁶.

¹³ B.O.A., *İ.DH.*, Dosya no:22, Gömlek no:1045; *İ.DH.*, Dosya no:24, Gömlek no:1159, 2 Ramazan 1256/28 Ekim 1840 tarihli arz tezkiresi; Kaynar, *a.g.e.*, s.177.

¹⁴ B.O.A., *İ.DH.*, Dosya no:22, Gömlek no:1045.

¹⁵ B.O.A., *İ.MVL (Trade Meclis-i Vâlâ)*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:20, İstanbul'da tutuklu Bosnalı Müslümanların şikâyet dilekçesi.

¹⁶ Aynı dosya, Lef:21, arz tezkiresi; Lef: 38, 10 Kanun-ı Sâni 1840 tarihli Rum Patriği'nin takrirî.

Şikâyetler sonucu bir taraftan Mehmed Vecîhî Paşa hakkında soruşturma açan hükümet, bir taraftan da bölgedeki durumu yerinde tetkik etmek amacıyla Selim Sırrı Bey adlı bir memuru özel yetkili müfettiş olarak Bosna'ya göndermiştir¹⁷. Selim Sırrı Bey Bosna'ya varır varmaz evvela tüm sancak, kaza ve kasaba merkezlerinde kadıların başkanlığında birer mahkeme kurdurmuştur. Ardından tüm sancak ve kazalara birer buyruldu göndermiş, kimin ne şikâyeti ve şikâyetiyle ilgili belgesi varsa mahkemeye sunmasını istemiştir. Mahkemeler aracılığıyla elde edilen bilgiler rapor haline getirilerek İstanbul'a iletilmiştir. İstanbul'a gelen raporlar evvela Meclis-i Has daha sonra ise Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüştür¹⁸. Yapılan değerlendirme sonucu, Paşa hakkında Tanzimat Fermanı'nda yer alan "*Ulema ve vüzeradan velhasıl her kim olur ise olsun kavânîn-i şer'iyyeye muhalif hareket edenlerin kabahat-ı sabitelerine göre tedbât-ı lâyhalarının hiçbir rütbeye ve hatıra bakılmayarak icrâsı*" ilkesine istinaden soruşturma açılmış ve yargılanmasına 29 Mart 1841'de başlanmıştır¹⁹.

1- Mehmed Vecîhî Paşa'ya Atfedilen Suçlar

Hakkındaki şikâyetler ve Selim Sırrı Bey'in Bosna genelinde yaptığı tahkikat sonucunda, Mehmed Vecîhî Paşa'nın işlediği iddia edilen suçlar aşağıdaki gibidir:

1- Halka zulüm ve baskı yapmak²⁰

2- Visoka²¹, Yenipazar²², Koniçe²³, Vişegrad²⁴, Srebreniça²⁵, Beli-

¹⁷ B.O.A., *LDH*, Dosya no:22, Gömlek no:1045. Selim Sırrı Bey'in müfettişlik görevi 20 Ekim 1841'de sona ermiştir. B.O.A., *LDH*, Dosya no:46, Gömlek no:2286, 4 Ramazan 1257/20 Ekim 1841 tarihli irade.

¹⁸ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326.

¹⁹ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:19, Gömlek no:298, 9 Safer 1257/2 Nisan 1841 tarihli arz tezkiresi.

²⁰ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:48, 19 Muharrem 1257/13 Mart 1841 tarihli Müfettiş Selim Bey'in ilâmı.

²¹ *Aynı dosya*, Lef:36, 19 Rebiülevvel 1256/21 Mayıs 1840 tarihli Visoka Naibi Murad Hulusi'nin ilâmı.

²² *Aynı dosya*, Lef:35, 13 Rebiülahir 1256/14 Haziran 1840 tarihli Yenipazar Kadısı İsmail Sırrı'nın ilâmı.

²³ *Aynı dosya*, Lef:33, 19 Zilkade 1256/12 Ocak 1841 tarihli Koniçe Naibi Lütfullah Edib'in ilâmı.

²⁴ *Aynı dosya*, Lef:31, 27 Zilhicce 1256/19 Şubat 1841 Vişegrad Naibi Mehmed Şakir'in ilâmı.

²⁵ *Aynı dosya*, Lef:34, 27 Zilhicce 1256/19 Şubat 1841 Srebreniça Kadısı Hüseyin'in ilâmı.

ne²⁶, İstar-ı Eflâk²⁷, Berçe²⁸, Prozor²⁹, Pridor³⁰ Kazaları'ndan zorla cerime almak

4- Kimsenin malına hiçbir şekilde el konulmayacak hükmüne muhalefet etmek³¹

6- Gereksiz yere bölgedeki kaleleri tamire çalışıp devlet hazinesini zarara uğratmak³²

7- Merkezden 2.000 varil barut ve fişek isteyip bölgede şiddeti turmandırmak³³

8- Muhakeme edilmeden birçok kişiyi hapsedmek³⁴

9- Tarife oranlarından fazla cizye almak³⁵

2- İddialar ve Savunma

a- Zulüm ve Baskı İddiaları

Konuyla ilgili tarihsiz ve isimsiz bir vesika, halkın zulüm ve baskıdan ne anladığını açıkça ortaya koymuştur. Kullanılan ifadelerden Hıristiyan biri tarafından yazıldığı anlaşılan bu belge, dilekçe olarak Bosna Valiliği'ne oradan da İstanbul'a gönderilmiştir. Belgeye göre baskıdan kastedilen hususlar şunlardır³⁶:

1- Angarya olarak çalıştırılma

2- Rüşvet

3- Mahkemelerin iyi işlememesi

²⁶ Aynı dosya, Lef:42, 2 Muharrem 1257/24 Şubat 1841 Beline Naib Vekili Mustafa'nın ilâmı.

²⁷ Aynı dosya, Lef:27, 24 Zilhicce 1256/16 Şubat 1841 tarihli İstar-ı Eflâk kadısı Mehmed Emin'in ilâmı; Aynı dosya, Lef:48.

²⁸ Aynı dosya, Lef:43, 6 Muharrem 1257/28 Şubat 1841 Berçe Naib Vekili Mehmed'in ilâmı.

²⁹ Aynı dosya, Lef:44, 11 Muharrem 1257/5 Mart 1841 tarihli Prozor Naibi Mehmed'in ilâmı.

³⁰ Aynı dosya, Lef:46, 12 Muharrem 1257/6 Mart 1841 tarihli Pridor Naibi Mehmed Emin'in ilâmı.

³¹ Aynı dosya, Lef:32, 3 Şevval 1256/28 Kasım 1840 tarihli Müfettiş Selim Bey'in tahriratu.

³² Aynı dosya, Lef:29, 15 Ramazan 1256/10 Kasım 1840 tarihli Bosna Valisi Mehmed Hüsrev Paşa'nın tahriratu.

³³ Aynı belge.

³⁴ Aynı belge.

³⁵ Aynı dosya, Lef:11, Serhad Reayası'nın şikâyet dilekçesi.

³⁶ Aynı belge, Lef:10.

4- Rayicinden fazla vergi toplanması

5- Memurların suiistimalleri

Yukarıda şikâyete konu olan hususlar eskiden beri var olan bazı teamül ve uygulamalardan kaynaklanmıştır. Mehmed Vecîhî Paşa döneminde dile getirilme sebebi, II. Mahmud'un 1838 tarihli angaryanın kaldırıldığına dair fermanı ile Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'dur. II. Mahmud 1838 Ağustosunda Rumeli valilerine bir ferman göndererek angaryayı kaldırdığını ve emre aykırı harekette bulunanları cezalandıracağını beyan etmiştir. Benzer biçimde Tanzimat Fermanı'nda da angarya yasaklanmıştır³⁷. Fermanlar üzerine, Bosna halkı eski yükümlülüklerinin çoğunu angarya olarak telakki edip yerine getirmemeye ve şikâyete başlamıştır. Şikâyetlerde doğrudan Mehmed Vecîhî Paşa hedef alınmamış, daha ziyade maiyetindeki görevlileri kontrol etmediği veya onların yaptıklarına göz yumduğundan bahsedilmiştir. Bosnalıların hakkında şikâyetçi olduğu kişiler ve işlediklerini iddia ettikleri suçlar aşağıdaki gibidir³⁸:

1- *Mirliva Fazıl ve Mustafa Paşalar:*

Saray Mütesellimlikleri esnasında zahire ve odun naklettirmek, çiftliklerini ekip biçirmek gibi her türlü işi angarya olarak yaptırmak. Hıristiyan biri evleneceği zaman tahammülleri üzerinde vergi almak. Reayanın aleyhine topraklarını genişletmek ve tahammülünün üzerinde üçleme³⁹ talep ederek haksız cerime almak. Çarşı esnafından 50 ilâ 300 kuruş arasında cerime toplamak. Çiftçilerden 1.000 yükten fazla meccanen zahire, ot ve odun almak. Çiftçilerin evlerini yağma etmek. Valiye şikâyete gidenleri tutuklatmak. Fazıl Paşa'nın Gradçaniça mütesellimliği sırasında kethüdası Saraylı Uzunuzâde Abdürreşid Efendi'nin rüşvet alması, Fazıl Paşa'nın bunu bilmesine rağmen kendisini hem kethüda hem naip ataması.

³⁷ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten*, c. XXVII- I/sy.112, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1964 (2001), s.628-632.

³⁸ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:9; Dosya no:19, Gömlek no:298.

³⁹ Bosna'da köylülerin çoğunun ekecek toprakları yoktu. Kmet adı verilen bu topraksız köylüler daha ziyade büyük toprak sahiplerinin başına adı verilen çiftliklerinde ortakçılık yaparak geçimlerini sağlardı. Topraklarını kullanma hakkı karşılığında çiftlik sahiplerine ürünün belli bir kısmını verirlerdi. Verilen pay toprağın verimine ve bölgeye göre yarı yarıyadan beşte bire kadar değişmekteydi. Ancak genellikle benimsenen ödeme şekli üçte bir şeklindeydi. Bu uygulamaya "üçleme" denmekteydi. Uygulama Osmanlı Fethi (1463) öncesinden beri var olup, Bosna Osmanlı hâkimiyetinden çıkuktan (1878) sonra da devam etmiştir.

2- *Yirmi yıldır Saray Naibi ve başkâtibi bulunan Hasib Efendi:*

Rüşvet almak; adam kayırmak; Mirlivala Fazıl ve Mustafa Paşalar ile işbirliği yaparak hayır ve bayındırlık işlerinde kullanılması gereken 800 (400.000 kuruş) keseyi zimmetine geçirmek.

3- *Travnik Naibi Recâî Salih Efendi:*

Mehmed Vecîhî Paşa'nın nezdindeki itibarını şahsî çıkarları için kullanmak; halkın mallarına zorla el koymak, hatta bu uğurda adam öldürmek.

4- *Defter Emîni Ahmed Bey:*

Defter Eminliği yaparken tumar ve zeamet işlerini karıştırmak; hakkı olmayanlara rüşvetle tumar vermek; sipahiler arasında problem çıkarmak.

5- *Çavuşlar Kethüdası Mehmed Bey:*

Rüşvet almak; zulüm ve baskı yapanları korumak.

6- *Sabık Kapudan Mehmed Bey:*

Bihke Mütesellimliği sırasında adam öldürmek; sebepsiz yere insanların evlerini yakmak, yıkmak.

7- *Kamengrad Mütesellimi Derviş Bey:*

Mehmed Vecîhî Paşa'nın güvenini kazanarak her türlü yolsuzluğu yapmak; adam öldürmek; halkın mallarına zorla el koymak; haksız yere bazı kimseleri tutuklatıp Travnik'e göndermek.

8- *Srebreniça Mütesellimi Rüstem Bey:*

İdaresi altındaki kimseleri angarya olarak kullanmak.

b- Haksız Kazanç İddiaları

Mehmed Vecîhî Paşa'ya isnat edilen haksız kazanç iddialarının en ciddisi, İstar-ı Eflâk kasabasından 54.145 kuruş cerime aldığıyla ilgili-dir⁴⁰. Mehmed Vecîhî Paşa bu iddianın İstar-ı Eflâklı 10 kişi tarafından ortaya atıldığını, ancak onların iddialarının destekten yoksun olduğu-

⁴⁰ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:27; *Aynı dosya*, Lef:28, 24 Zilhicce 1256/16 Şubat 1841 tarihli İstar-ı Eflâk kadısı Mehmed Emin'in cerime kayıt ilâmı; *Aynı dosya*, Lef:48.

nu, Yenipazar, Yenivaroş, Palanga-i Seniçe⁴¹, İstar-ı Eflâk⁴² ve olaylarda rolü olduğu iddia edilen Eyüb Paşa'dan gelen belge ve bilgilere bakılabileceğini belirtmiştir. Paşa, aynı iddiaları kendisine ulaşan şikâyetler üzerine üç yıl evvel incelettiğini, fakat bir sonuç çıkmadığını ifade etmiştir. Paşa'ya göre, kaza Sırbistan ve Karadağ ile sınır olduğundan Sırp ve Karadağlılar kaza halkını tahrik etmişler, kaza halkı hiçbir nasihat ve güzel sözü anlamayarak isyana kalkışmıştır. Bunun üzerine Eyüb Paşa ulema, askerî erkân, beyler gibi bölgedeki tüm zümrelerin desteğini alarak kazaya girmiş ve isyanı bastırmıştır. Sefer esnasında 100.000 kuruştan fazla masraf yapılmıştır. Mehmed Vecihî Paşa bu parayı bütün eyaletten toplayıp tüm halkı işlemedikleri bir suçtan dolayı cezalandırmak yerine, paranın 54.145 kuruşunu bizzat olaya sebep olanlardan toplayarak hem onları bir nevi cezalandırmış, hem de bir daha bu tür olayların çıkmasını engellemek istemiştir. Paşa savunmasında olayın Tanzimat'ın ilânından üç yıl evvel olduğunu özellikle vurgulamıştır⁴³. Müfettiş Selim Sırrı Bey'in yaptığı araştırma sonucunda da Paşa'nın Visoka, Yenipazar, Koniçe, Vişegrad, Srebreniça, Beline, Berçe, Prozor, Pridor Kazaları'ndan hiçbir şekilde cerime adı altında bir para talep etmediği ortaya çıkmıştır⁴⁴.

Aynı konu hakkında Paşa'ya yönelik bir başka suçlama ise sipahilerden doğrudan, reayadan dolayı para aldığıyla ilgilidir. İddiaların kaynağı Banaluka Kazaları'ndan Pridor, Novi ve Dubiça reayasıdır. Kaza halkının iddiasına göre, Tanzimat'ın ilânının ardından sipahileri kendilerine baskı yaptığı için Mehmed Vecihî Paşa'ya şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine Paşa, sipahilerden ceza olarak 400.000 kuruş cerime almıştır. Ancak sipahiler ödedikleri cerimeyi daha sonra bölge halkından zorla geri toplamıştır. Kaza halkı olanları şikâyet için tekrar Paşa'ya gittiklerini, bu kez de Paşa'nın kendilerinden zorla 150.000 kuruş aldığılarını ileri sürmüşlerdir⁴⁵.

İddialar karşısında Mehmed Vecihî Paşa şikâyetlerin tam tersine, kendisinin Pridor, Kozarça, Dubiça ve Novi Nahiyeleri'nde yaşayan reayanın çiftlik sahiplerine karşı olan sorumluluklarını azaltmak için uğ-

⁴¹ Aynı dosya, Lef:4, Yenipazar Yenivaroş, Palanga-i Seniçe Halkı'ndan gelen mazhar.

⁴² Aynı dosya, Lef:26, 21 Rebiülahir 1253/25 Temmuz 1837 tarihli İstar-ı Eflâk kadısı Mehmed Emin'in ilâmı.

⁴³ Aynı dosya, Lef:51, 7 Safer 1257/31 Mart 1841 tarihi Mehmed Vecihî Paşa'nın Meclis-i Vâlâ'ya verdiği müzekkire.

⁴⁴ Aynı dosya, Lef:31, 33-37, 42-44, 46.

⁴⁵ Aynı dosya, Lef:6, Bâb-ı Seraskerî tutuklularından gelen arzuhal.

raştığını belirtmiştir. O, bu maksatla Patrik aracılığıyla Bâbiâli'ye bilgi vermiş, teklifinin İstanbul tarafından uygun bulunması üzerine, sipahi ve reaya temsilcilerinin onayıyla 14 maddelik bir sözleşme hazırlatmıştır. Böylece reayanın çiftlik sahipleri karşısındaki sorumlulukları azaltılmış, vergide de indirimle gidilmiştir. Adı geçen sözleşmenin birer nüshası reaya ve sipahi temsilcilerine verilmiş, bir nüshası ise Bâbiâli'ye gönderilmiştir. Paşa, gerçekleştirdiği faaliyetlerin tamamen İstanbul'un bilgisi dâhilinde olduğunu özellikle vurgulamıştır. Şikâyetlerin ise bu uygulamadan memnun olmayanların işi olduğu düşüncesindedir⁴⁶.

c- Haksız Hapis İddiaları

Haksız hapis iddialarıyla ilgili suçlamalardan ilki İstar-ı Eflâk Kazası olaylarıyla ilgilidir. Davacıların iddiasına göre, İstar-ı Eflâk eski mütesellimi Eyüb Paşa 1253/1837-38 senesi vergi tahsili sırasında kendilerine baskı yapmıştır. Bunun üzerine kaza halkı 4'ü Müslüman 6'sı gayrimüslim 10 kişiyi temsilci seçerek olanları şikâyet için İstanbul'a göndermiştir. Ancak bu kimseler İstanbul yolundan zorla döndürülerek Travnik'e getirilmişler, orada bizzat Mehmed Vecihî Paşa tarafından yargılanmışlardır. Paşa'nın kendilerini şikâyet hiyerarşisine uymamakla suçlayıp hapsedtiğini, üstüne bir de cerime aldığını iddia etmişlerdir⁴⁷.

Şikâyetlerin odağında bulunan Eyüb Paşa ise kendisine yöneltilen suçlamaları reddetmiş ve İstar-ı Eflâk kaza halkı ile ilgili bir problemi olmadığını ifade etmiştir. Ancak kaza halkı tekâlif-i şakkalarını ödeyecekken, Yenivaroş halkı onlara vergi ödememeleri yönünde telkinde bulunmuştur. Kendisi Seniçe'ye gittikten 2-3 gün sonra da Yenivaroş halkı Sırbistan'a iltica etmişlerdir. O da mültecilerin dönmesi için çağrıda bulunmuş, bunun üzerine 62 hane dönmüş, 76 aile ise dönmeyi reddetmiştir. Eyüb Paşa olaylar cereyan ettiği sırada gelişmelere dair tüm bilgi ve belgeleri vilayet makamına ilettiğini, faaliyetlerini üst makamların onayıyla gerçekleştirdiğini, bu yüzden suçlanamayacağını, zaten icraatlarında da herhangi bir suç unsuru bulunmadığını vurgulamıştır⁴⁸.

⁴⁶ Aynı dosya, Lef:50, 7 Safer 1257/31 Mart 1841 tarihli Mehmed Vecihî Paşa'nın Meclis-i Vâlâ'ya verdiği müzekkire.

⁴⁷ Aynı dosya, Lef:27.

⁴⁸ Aynı dosya, Lef:5, Eyüb Paşa'nın arzuhali.

Mehmed Vecihî Paşa'ya isnat edilen ikinci suç Banaluka reayasından kendisine şikâyete gelen 23 kişiyi tutuklatmasıyla ilgilidir. Tutuklulardan 6'sı hapiste ölmüş, 4'ü papaz 17 kişi ise sorgulanmak üzere 5 Ocak 1841'de İstanbul'a gönderilmişlerdir. İstanbul'a gelen tutuklular Bâb-ı Seraskerî hapisanesine konulmuşlardır⁴⁹. Bu kimseler hiçbir suçları olmadığı halde tutuklandıklarını ileri sürmüşlerdir.

Mehmed Vecihî Paşa bu suçlama karşısında uzun bir savunma yapmıştır. Savunmasına göre Paşa, reaya ile beyler arasında anlaşma sağladığı için olayların sona ereceğini beklemektedir. Fakat kısa süre sonra reyanın isyan için hazırlık yaptığını öğrenmiştir. Bunun üzerine gelişmeleri casusları aracılığıyla gizlice araştırmıştır. Tahkikat sonucu reyanın şikâyet sebebinin vergi meselesi olmadığı, onların da Sırplar gibi serbestlik kazanmak peşinde oldukları anlaşılmıştır. İsyân hazırlığındaki grupların Kozarça Dağı Şarapnol Bapob mevkii, Kozarça, Novi, Dubiça Kaleleri'ni ele geçirmek üzere planlar yaptıkları ve tüm grupların aynı gün harekete geçmeye karar verdikleri öğrenilmiştir. Asiler bu maksatla barut parası adı altında reyadan para toplamaya başlamışlardır. Bu sırada Yovan adlı bir papaz isyan hazırlıklarını Paşa'ya ihbar etmiştir. Aynı sıralarda Pridor Nahiyesi müdürü de reyanın cephane tedarik ettiğine dair bir ilâm ve onları isyana teşvik eden papaz ve kişilerin adlarının olduğu bir defteri valinin bilgisine sunmuştur. Gelişmeler üzerine Paşa, papaz ve reyanın söz anlar ihtiyarlarının da bulunduğu bazı kimseleri Travnik'e getirterek reayayı isyandan vazgeçirmelerini istemiştir. Ardından Travnik'de kendi başkanlığında Müslüman ve reaya temsilcilerinin bulunduğu bir mahkeme kurarak reayayı isyana teşvik ettiği ileri sürülen kimseleri yargılamıştır. Ancak sanıkların tamamı suçlarını inkâr etmişlerdir. Bunun üzerine gizli tahkikat sonuçları ve Papaz Yovan'ın ihbarı neticesinde elde edilen bilgiler yüzlerine söylenmiş, bunun üzerine sanıklar suçlamaları kabul etmek zorunda kalmışlardır. Vecihî Paşa, mahkeme sonunda aralarında papazların da bulunduğu 40 reayayı hapsedirmiştir. Müslüman temsilciler bu kişilerin derhal idam edilmesini istemişler, fakat Paşa bu kadar papaz ve reyanın idamının münasip olmayacağı gerekçesiyle Müslüman temsilcilerin taleplerini reddetmiştir. Paşa ise isyanın asıl elebaşları olan 12 kişinin küreğe konulması ya da idamı, kalanların ise saliverilmesi gerektiğini konusunda Bâbiâli'den izin istemiştir. O, Travnik'de bu çalışmalarını yapar-

⁴⁹ Aynı dosya, Lef:19, İstanbul'a gönderilen 17 gayrimüslimin adının yazılı olduğu pusula; Aynı dosya, Lef:6.

ken dönemin Belgrad Muhafızı Mehmed Hüsrev Paşa'dan, Avusturyalıların reayaya korunma ve lojistik yardım vaat ettiklerini, buna güvenen reayanın da yeniden faaliyetlerini artırdığını, Temmuz'un 9'u veya 21'inde isyana başlamayı düşündükleri bilgisini ulaştırmıştır. Olumsuz haberlerin ardı ardına Travnik'e ulaşması üzerine askerî tedbirleri kaçınılmaz gören Paşa, tedbir olarak İstanbul'dan 2.000 varil barut ve 2.000 sandık fişek istemiştir. Vecihî Paşa, kendisine isnat edilen reayayı haksız yere hapse atma suçlamasının kaynağının yukarıdaki gelişmeler olduğunu ifade etmiş ve asla şiddeti turmandırmak gibi bir niyeti olmadığını belirterek savunmasını tamamlamıştır⁵⁰.

Bosna Brod Kadısı Hafız Salih Efendi'nin konuyla ilgili ilâmı da Vecihî Paşa'yı destekler niteliktedir. Hafız Salih Efendi ilâmında tutukluların Kostayniçe Kazası'nda isyan çıkaran kişiler olduklarını teyit etmiştir. Hafız Salih Efendi şahitlikle yetinmemiş, aynı zamanda Vecihî Paşa'nın suçsuzluğuna katkı olacak biçimde, tutuklu şahısların Mehmed Hüsrev Paşa zamanında İstanbul'a gönderildiklerini hatırlatmış ve mahkûmların tutukluluk sürelerinin uzamasının sorumluluğunun Vecihî Paşa'ya mal edilemeyeceğini de belirtmiştir⁵¹.

Haksız hapis iddialarının üçüncüsü sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderilen 29 Müslümanla ilgilidir. Bu kişilerden bazıları aynı zamanda Bosna'nın ileri gelen bey ve ağaları olduğundan, İstanbul'da belli çevrelerde nüfuz sahibiydiler. Onlar nüfuzlarını kullanarak Vecihî Paşa'yı kendilerini haksız yere tutuklamakla suçlamışlar, kendilerinin değil Paşa'nın cezalandırılmasını istemişlerdir. Ancak bu kişiler Vecihî Paşa görevden alındıktan sonra İstanbul'a gönderildiklerinden, Paşa daha soruşturmanın başında bu konuda suçsuz bulunmuştur⁵². Yine de o her ihtimale karşı ayrıntılı bir savunma hazırlayarak Meclis-i Vâlâ'ya göndermiştir. Tanzimat'ın ilk yıllarında Bosna'daki karışıklıkların sebeplerini anlatan bu belge oldukça önemlidir ve o tarihte bölgede meydana gelen karışıklığı tüm yönleri ile aydınlatacak niteliğe sahiptir. Paşa'nın savunmasından anlaşıldığı kadarıyla olayların gelişimi aşağıdaki şekilde olmuştur.

⁵⁰ Aynı dosya, Lef:50.

⁵¹ Aynı dosya, Lef:30, 15 Ramazan 1256/10 Kasım 1840 tarihli Bosna Brod kadısı Hafız Salih Recai'nin ilâmı.

⁵² B.O.A., *LDH*, Dosya no:28, Gömlek no:1241, 28 Ramazan 1256/23 Kasım 1840 tarihli arz tezkiresi.

Bilindiği gibi Yeniçeri Ocağı 1826'da kaldırılmıştı. Fakat ocağı taşrada lağvetmek devleti çok zorlamıştı. Ocağın kaldırılmasına en sert tepkinin verildiği yerlerden biri de Bosna olmuştu. Bosna'da 1826'da başlayan isyan oldukça uzun sürmüştü, ancak 1829'da bastırılabilmişti. İsyan bastırıldıktan sonra da kargaşa devam etmiş ve eski ocak mensupları her türlü fırsatı değerlendirerek kanunlara karşı gelmişlerdir. Bosna özelinde önce umar düzenlemeleri, ardından kapudanlığın kaldırılması ve nihayet Tanzimat'ın ilânı onlara aradıkları fırsatı vermiş, bölgede huzur ve sükûn ortamı bir türlü sağlanamamıştır. Mehmed Vecihî Paşa'nın valiliği zamanında Müslümanlar tarafından çıkarılan isyanlarda da tablo 1 ve 2'de görüleceği gibi, eski ocak mensupları aktif olarak yer almışlardır.

Tanzimat'ın ilânını takip eden günlerde fermanın uygulanmasıyla başta vergi muafiyeti gibi bazı ayrıcalıklarını kaybedeceğini düşünen gruplar arasında ciddi bir hoşnutsuzluk meydana gelmişti. Muhalefet ortamını değerlendiren Saraybosna'nın ileri gelen kişilerinden Gazi Hüsrev Bey Vakfî Mütevellî Kaymakamı Ahmed Münib Efendi eski ocak mensuplarıyla işbirliğine girerek şahsî meselelerini halletme yoluna gitmiştir. Olaylar, Ahmed Münib Efendi ve Cennetîzâde Osman Bey arasındaki bir arazi anlaşmazlığı sonucunda patlak vermiştir. Ahmed Münib Efendi anlaşmazlığın sona ermesi için mahkemeye başvurmuş, ancak mahkemenin Osman Bey lehine karar vermesi üzerine meseleyi güç kullanarak çözmeye çalışmıştır. Olayların Vecihî Paşa'ya intikalinin ardından, Paşa konuyla ilgili bir soruşturma başlatmış ve tahkikat neticesinde Ahmed Münib Efendi'nin haksız olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine Vecihî Paşa, Ahmed Münib'e bir buyruldu göndererek ondan Travnik'e gelmesini istemiştir. Ahmed Münib Efendi ise Travnik'e gelmek yerine muhalefete devam etmiş, Saray halkını arkasına alarak Saray Mütessellimi Mustafa Paşa'nın mütessellimlikten azledilmesini istemiştir. Vecihî Paşa olayların büyümesinden çekinerek Mustafa Paşa'yı mütessellimlikten azletmiş ve yerine Mirliva Fazıl Paşa'yı atamıştır. Fakat Ahmed Münib, Fazıl Paşa'nın atanmasından da hoşlanmamış ve onun da azledilerek kendi ailesinden birinin mütessellim tayin edilmesini istemiştir. Ahmed Münib'in bu hamlesine Vecihî Paşa, Tanzimat'ın ilânıyla her türlü baskının kaldırıldığı, insanların canlarının istediği gibi böyle devlete karşı gelemeyeceği, vergi ve asker toplamanın aynen devam edeceği, kanunlara aykırı kimsenin davranamayacağı, herhangi bir baskı var ise kendisine bildirilmesini isteyen bir buyruldu göndererek cevap vermiştir. Gelişmelerin aleyhine giriştiğini gören Ahmed Münib Efendi, taraftarlarını toplayarak Saray cephaneliğini ele geçirmiş, ordu-

ya ait silah, cephane ve yiyecekleri yağmalamış, “*cizye affedildi vali zorla toplanıyor*” diyerek reayayı galeyana getirmiş, Saray hâkimi ve müftüsünü rehin almış ve 15.000 kişilik pür silahlı kuvvetle Travnik'e 4 saat mesafedeki Pusovaça Kasabası'na doğru yola çıkmıştır. Paşa kargaşayı evvela iyi niyetle önlemeye çalışmış, Travnik Hâkimi ve Defter Kethüdasını asilerle görüşmek üzere asilerin toplandığı Vitez'e göndermiştir. Ancak Ahmed Münib, Paşa'nın iyi niyetine elçileri hapsedtirerek cevap vermiştir. Nihayet her türlü anlaşma önerisini reddeden asilerle Vitez Sahrası'nda bir muharebe yapılmış ve isyancılar dağıtılmıştır. Askeri harekâta devam eden Vecîhî Paşa Saray'a gelmiş, orada hâkim, müftü, bütün ulema, suleha, vücûh ve ihtiyarları toplayarak bir görüşme gerçekleştirmiştir. Toplantıda bulunanlara “*Beşbuçuk sene süren Bosna Valiliğim esnasında sizlere tarafımızdan ve dairemiz halkından baskı olmuş ise söyleyin, Mustafa Paşa ne tür baskı yaptı ise söyleyin*” diyerek, Saray halkının neden isyan ettiğini anlamaya çalışmıştır. Toplantıya katılanlar Paşa'nın sorusuna, “*Hâşâ böyle bir baskı yoktur. İsyan Ahmed Münib Efendi ve yandaşlarının marifetidir*” diyerek cevap vermişlerdir. Paşa Saray'da bulunduğu sırada isyanın elebaşlarından 41 kişiyi tutuklatmıştır. Saray halkının yeniden isyana kalkışmasını önlemek ve Saray'da yağmalanan cephanenin eksiklerini tamamlamak ve yakılan kamu binalarını tamir için Saray halkından 1.000 kese (500.000 kuruş) toplamıştır. Vecîhî Paşa savunmasının sonunda, asilerle mücadele için İstanbul'dan izin aldığını, her icraatını ayrıntılarıyla İstanbul'a sunduğunu, İstanbul'un bilgisi ve izni dışında en küçük bir faaliyette bulunmadığını belirtmiştir. Paşa'ya göre, bölgede çıkan karışıklığın sebebi Bosnalıların Yeniçeri Ocağı'nı diriltmek istemesi ve Tanzimat muhalifliğidir. O kanuna aykırı bir iş yapmadığından öylesine emindir ki, yine de kendi hakkında en küçük bir suç kanıtı bulunabilirse, her türlü suçlamayı peşinen kabul edeceğini ifade etmiştir⁵³.

Mehmed Hüsrev Paşa da valilik görevini devraldıktan sonra kendi başkanlığında Müfettiş Selim Sırrı Bey, Bosna ve Kilis Livaları Süvari Mirlivası Abdi Mustafa, İzvornik ve Hersek Livaları Süvari Mirlivası Esseyid Mehmed Fazıl, Travnik Kaza Naibi Hafız Salih Recai, Saray Kazası vücuhundan Cennetizâde Osman, Dergâh-ı Ali Kapıcılarından Abdi Mehmed, Bosna Eyalet Defterdarı Kethudası Ahmed Said, Saray Kazası Naibi Mehmed Hasib, Saraybosna Müftüsü Mehmed Şakir'den oluşan bir mahkeme kurmuştur. Mahkeme, Vecîhî Paşa zamanında meydana gelen isyanı tüm yönleri ile incelemiştir. Mahkeme sonunda Saray

⁵³ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:51.

isyana katılanların isim ve suçlarının yer aldığı bir defter hazırlanarak İstanbul'a gönderilmiştir. Defterdeki bilgilere dayalı olarak hazırlanan tablo 1 ve 2'de görüleceği gibi, tutuklanan kimselerin tümü isyana elebaşılık yapan kimselerdir. Buna rağmen tutuklular isyana karışmadıklarını, kendilerini paşadan korumak üzere Saray şehri dışında birkaç yüz kişilik silahlı bir grup teşkil ettiklerini söylemişlerdir. Paşa'nın grubu dağıtmasını onun baskısına örnek olarak göstermişler, kendilerini savunmak isterken dolaylı yoldan suçlarını itiraf etmişlerdir⁵⁴.

Tablo 1: Dersaadet'e Gönderilen 29 Kişi ve Haklarındaki Suçlamalar⁵⁵

Sıra No	Suçlunun Adı	Hakkındaki Suçlamalar
1	Gazi Hüsrev Bey Vakfi Mütevellî Kaymakamı Ahmed Münib Efendi	1- İsyanın elebaşlığını yapmak 2- İyancıları maddi olarak finanse etmek 3- Asileri Vecihî Paşa üzerine göndermek 4- Saray Kalesi cephaneliğinde bulunan barut, fişek, tüfek ve kılıçları asiler arasında paylaşmak 5- Diğer kazalar halkını ayaklandırmak için mektuplar yazmak
2	Bançoğlu Müderris Salih Efendi	1-Ahmed Münib Efendi ile ittifak yapmak 2-Cami ve mescit kürsülerinde devlet görevlileri hakkında olumsuz sözler söylemek 3-Asileri destekleyici söz ve hareketlerle isyanın daha da artmasına sebep olmak
3	Ali Kadızâde Râşid Efendi	1-Ahmed Münib Efendi ile ittifak yapmak 2-Travnik'e saldıran 15.000 kişilik asi kuvvetin dağılmadan sevkini sağlamak 3-" <i>Ümmeti Muhammed gün bu gündür</i> " diyerek halkı galeyana getirmek 4-Kapudanlığın kaldırılması sırasında çıkan isyanda halkı tahrik etmek. Manastır'a sürgün edilip, daha sonra affedilmesine rağmen muhalif tutumundan vazgeçmemek

⁵⁴ Aynı dosya, Lef:47, 15 Muharrem 1257/9 Mart 1841 tarihli İstanbul'da bulunan mahkûmların şikâyet dilekçeleri.

⁵⁵ Aynı dosya, Lef:17, Travnik Mahkeme Tutanağı, varak: 1-3.

4	Derviş Mustafa Veled Madenli İbrahim	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, asilerin diğer kazalarla olan yazışmalarını yürütmek 2-Asiler adına yazılan mektuplarda kullanılan mühürleri muhafaza etmek ve yanında bulundurmak
5	Seniçeli Hacı Murad Veled Halil	1-Ahmed Münib Efendi'nin müsteşarlığını yapmak 2-Bir yıl önce kadınları organize ederek Saray Çarşısı'nın (Başçarşı) kapanmasına sebep olan protestoyu gerçekleştirmek ⁵⁶ 3-Travnik'e sevk edilen asi ordusunun komutanlarından biri olmak ve hükümet güçleri ile gerçekleşen çatışmada var gücüyle savaşmak
6	Sahanizâde Mehmed Alemdar	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, asilerin her türlü uygunsuzluğuna katılmak 2-Asilerin sergerdeliğini yapmak 3-Koniçe Nahiyesi'ne giderek halkı tahrik etmek, asiler adına adam toplamak ve bunları Travnik'e sevk etmek
7	Eski Yeniçeri Ağası Şogol Hacı Salih	1-Ahmed Münib Efendi ile ittifak yapmak 2-Asilerin organize olması için her türlü yardımı yapmak
8	Eski Yeniçeri Ağası Şogol Hacı Salih'in oğlu Osman	1- İzniçe Kasabası'nı asi saflarına çekmek 2-Topladığı asileri Travnik'e sevk etmek
9	Berber Abdi Alemdar	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, asilerin her türlü uygunsuzluğuna katılmak 2-Asi güruhu ile Travnik'e gitmek ve orada bizzat savaşmak
10	İsliuç Hacı Mustafa Bayraktar	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, Ocağın kaldırılması, Kapudanlığın lağvı gibi o günden beri çıkan her türlü isyana katılmak 2-Oğlunu savaşması için asilerle Travnik'e göndermek
11	Trafçeli Şir Osman Bey	İzvornik Sancağı Tımarlı Süvari Alayı Mülazımı olup Ahmed Münib Efendi ile ittifak yaparak, asi birliklerinin komutanlarından biri olmak

⁵⁶ Saray esnafı hoşnutsuzluğunu Başçarşiyı kapatarak gösterirdi. Bu halkın rahatsızlığını gösteren açık bir protesto yöntemi idi.

12	Maşozâde Süleyman	Vecihî Paşa tarafından kendilerine nasihat için gönderilen Travnik Hâkimi ve Defter Kethüdası Ahmed Efendi'yi kendi hanında hapsedmek
13	Çizmecî Kırkbeş Hacı Ahmed	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, Saray eşkıyasının liderliğini yapmak 2-Saray'da kalıp Ahmed Münib ile beraber eşkıya güruhunun mühimmat ve peksimet gibi ihtiyaçlarını sağlamak 3-Oğlunu hükümete karşı savaşması için Travnik'e göndermek
14	Koşturo Salih	1-Ahmed Münib Efendi'nin mutemet, müsteşar ve sırdaşı olmak 2-Asilerin başarılı olması için Saray'da elinden gelen her şeyi yapmak
15	Vireto Mustafa Alemdar	1-Abdurrahman ve Mahmud Hamdi Paşalar zamanında iki defa sürgün cezasına çarptırılıp affedilmesine rağmen, rahat durmayıp yeniden olaylara karışmak 2-Bizzat Travnik'e giderek hükümete karşı savaşmak
16	Kapumcî İbrahim Alemdaroğlu Osman	1-Ahmed Münib Efendi'nin sırdaşı olmak 2-Proteto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasını sağlamak 3-Asilere komutanlık yapmak 4-Vecihî Paşa tarafından kendilerine nasihat etmek üzere gönderilen Travnik Hâkimi ve Defter Kethüdası Ahmed Efendi'ye hakaret etmek 5-Bizzat Travnik'e giderek hükümete karşı savaşmak
17	Cafoğlu Berber Mehmed	Kapumcî İbrahim Alemdaroğlu Osmanla ittifak yaparak onun temsilcisi gibi hareket etmek
18	Çiro Ahmed Bölükbaşı	Kapumcî İbrahim Alemdaroğlu Osman ve Cafoğlu Berber Mehmedle birlikte hareket etmek
19	Metrecioğlu Osman	Ahmed Münib Efendi ile ittifak yapmak

20	Bakkal Tabutcu Mustafa	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, ocağın kaldırılmasını müteakip çıkan bütün isyanlarda yer alıp defalarca sürgüne gönderilmişken, son isyanda Visoka Nahiyesi'ni ayaklandırmaktan sorumlu olmak 2-Protesto amaçlı Visoka Çarşısı'nı kapatılmak 3-Nahiye zaptiyesini kaçırarak, halkı isyan teşvik etmek 4-Lugova taraflarına metris yapmak 5-Asilere peksimet sağlamak 6-Vecihî Paşa'nın yolunu kesmeye çalışmak
21	Terzi İbrahim	Eşküyaya dâhil olmak
22	Nevalioğlu Mustafa	İzvornik Sancağı Tımarlı Süvari Alay neferatı olup Travnik'e savaşmaya giden grup içinde olmak
23	Lolo İbrahim veled Abdi	1- Protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2- Vilayet yönetimi aleyhine sözler söylemek
24	Bülbül Hacı İbrahimoğlu Ali	1-Protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2-Lolo Hacı İbrahim'in müttefiki olmak
25	Hobuoğlu İbrahim	Ahmed Münib ile müttefik olmak
26	Çikovik Çizmeci Derviş Mehmed	1-Protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2- Travnik'e savaşmaya gitmek
27	Esmâ Yakanoğlu Başan Süleyman	1-Protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2- Zorla insanları Travnik'e savaşmaya göndermek 3- Bizzat Travnik'e savaşmaya gitmek
28	Halaç Abdi	1-Protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2- Zorla insanları Travnik'e savaşmaya göndermek 3- Hükümete karşı savaşmak için bizzat Vitez'e gitmek
29	Jonoğlu Mustafa	Vecihî Paşa'nın İstanbul'dan gelen tatarı Hurşid'i, kavasını, iki kölesini ve tahrirat torbasını bir hafta alıkoymak

Tablo 2: Selânik'e Gönderilen 33 Kişi ve Haklarındaki Suçlamalar⁵⁷

Sıra No	Suçlunun Adı	Hakkındaki Suçlamalar
1	Sabık Mostar Kazası Naibi Elhac Mehmed Efendi	1-Ahmed Münib ile ittifak yapmak 2-"Saraybosna gümriüğünü İstanbul kaldırdı. Vecîhî Paşa yeniden koydu" şeklindeki ifadelerle halkı tahrik etmek 3- Hükümete karşı savaşmak için bizzat Vitez'e gitmek
2	Hoca Cemaleddin Cami-i Şerifi İmamı Hafız İbrahim Efendi	İşyan çıkması için dedikodu üretmek ve olaylara karışmak
3	Kubizâde Terzi Hacı Abdullah	1- Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup Vecîhî Paşa'nın Saray'daki ikametinde protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2- İşyan çıkması için dedikodu üretmek ve olaylara karışmak
4	Demirci Esnafından Kemerli Abdullah	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup Ahmed Münib Efendi'nin müsteşar ve sırdaşı olmak 2-Travnik'e asilerin sevki sırasından elinden geleni yapmak 3-Hükümete karşı savaşmak için bizzat Vitez'e gitmek
5	Paluşoğlu Sipahi Deriş Ağa	İzvornik Sancağı tumarlı süvari alay kâtibi olup işyan çıkması için dedikodu üretmek ve olaylara karışmak
6	Demirci Hacı İsmail Ağa	Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup Vareş halkının Travnik'e sevkini organize etmek
7	Tanioğlu Hacı Abdullah Ağa	Olaylara karışmak
8	Bakkalbaş Hacı Mehmed bin Mustafa	1-İzvornik Sancağı tumarlı süvari redif üçüncü bölük çavuş vekili olup işyan çıkması için elinden geleni yapmak 2- Hükümete karşı savaşmak için kardeşini Vitez'e göndermek

⁵⁷ Bunlar 41 kişiydiler. Ancak aralarından 8'i öldüğü için kalan 33 kişi Selânik'e sürülmüştür. B.O.A., İMVZ, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:17, Travnik Mahkeme Tutanağı, varak:3-6.

9	Halil Beşeoğlu Abdullah Ağa	1-Bosna Sancağı tımarlı süvari redif-i mansure sol kolağası olup protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılması için Hacı Abdullah Ağa ve kardeşi Mehmed Zaim ile kadınları organize etmek 2-Hükümete karşı savaşmak için bizzat Vitez'e gitmek
10	Bayrakdarzâde Terzi Pakro Mella Bekko	İsyan çıkması için dedikodu üretmek ve olaylara karışmak
11	İnce Ağazâde Çerçi Abdi	Ahmed Münib Efendi'nin akrabasından olup dedikodu üreterek isyan çıkmasına zemin hazırlamak
12	Duhancı Gotik Mehmed Sancakdar	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup isyan çıkması için Ahmed Münib Efendi ile birlikte çalışmak 2- Hükümete karşı savaşmak için bizzat Vitez'e gitmek
13	Terzi Osman Bayrakdar	Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, Vecihî Paşa'nın Saray'daki ikâmeti sırasında protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak
14	Mella Terzi Mehmed Alemdar	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup Vecihî Paşa'nın Saray halkına nasihat etmesi için gönderdiği Travnik Hâkimi ve Defter Kethüdası Ahmed Efendi'nin hapsedildikleri olayda Ahmed Münib Efendi sekbanlarının bölükbaşlığını yapmak 2-Tutuklulara sözlü hakarete bulunmak 3-" <i>Hacı Bektaş Veli Uyandı</i> " tarzında sözlerle kargaşa yaratmak
15	Malukanoğlu Bakkal Salih	Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, asilere katılmak
16	Mevliçoğlu Gazaz Mehmed	Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, asilere katılmak
17	Şeyhoğlu Celeb Uzun İbrahim	Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, asilere katılmak

18	Hakirođlu Çerçi İbrahim	Asilerin Koniçe kolunun sergerdeliğini yapmak
19	Sahaniođlu Poluti Mustafa	Saray Çarşısı'nda olaylara karışmayan esnafa baskı yapmak
20	Çakirođlu Çerçi Saraç Salih	1-Ahmed Münib Efendi'nin has bölükbaşığını yapmak 2-Saray hâkimi ve müftüsünü zorla Travnik'deki çatışma bölgesine göndermek 3-Adam öldürmek 4-Tecavüz etmek
21	Kreşova Nahiyesinden Mahmudođlu Mehmed	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
22	Karaođlu Çizmeci Yusuf	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
23	Kadirođlu Gazaz Bařo	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
24	Abbasođlu Kazgancı Salih	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
25	Terzi Mustafa	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
26	Yemenici Mustafaođlu Abdi	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
27	Muhsinođlu Gazaz İbrahim	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
28	Tabutcuođlu Terzi İbrahim	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
29	Gaçkalođlu İbrahim	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak

30	Uziçeli Bakkal İbrahim	Vitez çatışmasında ele geçirilenlerden olup, hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak
31	Uziçeli Tacir Hacı Süleyman Ağa	Ahmed Münib Efendi'nin isyanı planlayan ekibinden olmak
32	Bikadoğlu Kazgancı Abdullah	1-Eski Yeniçeri Ocağı mensubu olup, protesto maksatlı Saray Çarşısı'nın kapatılmasına sebep olmak 2-Ahmed Münib Efendi'nin Vitez'e gönderdiği asilerin sergerdeliğini yapmak
33	Visoka Nahiyesinden Potiç Mustafa	1- Tabutcu Mustafa ile birlikte Visoka halkını ayaklandırmaya çalışmak 2- Vecihî Paşa tarafından nasihat maksatlı nahiyeye gönderilen Elhac Ahmed Ağa'yı tutuklatarak, üzerinde bulunan elbise ve silahları almak, atına el koymak 3- Vitez çatışmasına bizzat gelip hükümet güçlerine karşı tüm gayretiyle savaşmak

d- Selânik Sürgünlerinin At ve Eyerlerine El Konulduğu İddiaları

Mehmed Vecihî Paşa, Saray'daki çalışmaları sırasında isyana teşebbüs eden 41 kişiyi tutuklatmıştı. İstanbul, tutuklular hakkında nihai karar verilene kadar Selânik'de hapsedilmelerine karar vermişti. Ancak bu kimselerden 8'i Bosna'daki tutukluluk sürecinde ölmüştü. Kalan 33 kişi ise Mehmed Hüsrev Paşa'nın valilik görevine başlamasının ardından Selânik'e gönderilmişlerdir.

Tutuklulardan bazıları Selânik'e kendi binek hayvanları ile gitmişlerdi. Bu kimselerden 17'si, Paşa'nın mihmandar olarak görevlendirdiği Koca Arap'ın 9.565 kuruş değerindeki binek hayvanı ve koşum takımlarına cebren el koyduğunu iddia etmişlerdir⁵⁸.

Mehmed Vecihî Paşa ise kendi döneminde böyle bir hadise yaşanmadığını, adı geçen kimselerin halefi Mehmed Hüsrev Paşa dönemin-

⁵⁸ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:12, el konulan malların hesap pusulası; *Aynı dosya*, Lef:32.

de Selânik'e gönderildiğini belirtmiş ve konu hakkında bir bilgisi olmadığını söylemiştir⁵⁹.

e- Haksız Cizye Toplama İddiaları

Cizye, cizyedâr denen tahsildarlar veya mültezimler tarafından toplanmaktaydı. Cizyedârlar kendileri için maîşet, resm-i kitâbet, zahîre, sarrafiyye, kolcu akçesi gibi adlar altında aidatlar almaktaydılar. Aidatlar çoğu zaman asıl cizyenin beşte birine kadar yükselmekteydi. Tanzimatla birlikte cizye maktû (toptan) olarak tahsil edilmeye başlanmıştır. Maktû usule göre, cizye Hıristiyan halkın kocabaşları tarafından toplanarak yetkililere teslim edilirdi. Fakat birçok yerde şahsî çıkar güden kocabaşlar huzursuzluğa sebep olurlardı⁶⁰.

Mehmed Vecîhî Paşa, Banaluka ve Kostayniçe halkından 7-8 kuruş fazla cizye tahsil etmekle suçlanmıştır. İddialara göre, Paşa bu işi Banaluka Mütesellimi Edirneli Salih Bey aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Salih Bey maktû cizye tahsiline uygun olarak yöre kocabaşlarını huzuruna çağırıp 100.000 kuruş talep etmiştir. Ancak köylüler 10.000 kuruş toplayarak, kalan meblağı ödeyemeyeceklerini söylemişlerdir. Salih Bey bu talebi reddetmiş, köylülere aracı olan papaz ve kocabaşlardan 40 kişiyi isyanla suçlayarak 400.000 kuruş daha istemiştir. Bu kişilerin istenen parayı ödememesi üzerine, onları tutuklayarak Travnik'e göndermiştir. Olaylar sebebiyle galeyana gelen yöre halkından 4-500 kişi Travnik'e giderek gösteri yapmış ve tutukluların serbest bırakılmalarını istemişlerdir. Gösteri isyan olarak değerlendirilmiş, ayrıca 400.000 kuruş da halktan zorla tahsil edilmiştir. Hapisteki 5 kişi ölmüş, 15 kişi serbest bırakılmış, 3 kişi hastalıktan Travnik'te kalmış, 17 kişi ise İstanbul'a gönderilmiştir. Tutuklular 6 ay Bosna'da, 3 ay da İstanbul'da muhakeme edilmeksizin kaldıklarını ve bu sürede 100 kese (50.000 kuruş) masraf yaptıklarını ileri sürmüşlerdir⁶¹.

Cizye tahsili konusunda ortaya çıkan sıkıntı iki sebebe dayanmaktaydı. İlki Bosna'da gayrimüslim nüfusun tam olarak bilinmemesiydi. 1840'larda Bosna'nın toplam nüfusu yaklaşık 1.100.000 kişi olarak tahmin ediliyordu ve bu nüfusun yarıya yakını Müslümanlardan oluşuyordu. Mehmed Vecîhî Paşa ise 80.000 cizye evrakı kesmişti. Gayrimüslim-

⁵⁹ Aynı dosya, Lef:51.

⁶⁰ İnalık, *Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri*, s.631.

⁶¹ Aynı dosya, Lef:11.

ler erkek nüfusun bu kadar dahi olmadığını iddia ediyorlardı. Ancak iddialarının pek tutarlı olmadığı hâlihazırdaki nüfus tahminlerinden anlaşılmalıdır⁶². Gerçekte Mehmed Vecîhî Paşa fazla cizye toplamak bir yana, mevcut gayrimüslim nüfusun yarısından dahi cizye toplayamamıştır.

İkincisi ise cizye oranıydı. Bosna cizyesi en düşük seviye olan 15 kuruş üzerinden toplanmaktaydı⁶³. Hâlbuki gayrimüslimler Bosna cizyesinin kişi başı 100 para (kişi başı 2,5 kuruş) olduğunu ileri sürerek, kendilerinin ödemesi gereken cizye miktarının 200.000 kuruş olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Paşa ise 1.592.440 kuruş toplamıştı. Gayrimüslimlerin hesabına göre, Vecîhî Paşa'nın 636.976 kişiden vergi toplamış olması gerekiyordu. Oysa erkekler bir yana tüm gayrimüslimlerin nüfusu dahi bu kadar değildi. Paşa'nın 80.000 cizye evraki kestığı ve topladığı cizye miktarı dikkate alındığında kişi başına 20 kuruşa yakın cizye tahsil edildiği ortaya çıkar⁶⁴. Bu durum kendisinden sonra vali olan Hüsrev Paşa tarafından da eleştirilmiştir. Hüsrev Paşa, Vecîhî Paşa'yı cizye tahsiline gerekli itinayı göstermemekle suçlamıştır. Ona göre, Paşa cizye tahsilini rayici üzerinden uhdesine almış, daha sonra aracılarca ihale etmiş, böylece kişi başı 15 kuruş olması gereken cizye bedeli artarak 18, 20 ve bazı bölgelerde 22 kuruşa kadar yükselmiştir⁶⁵.

C- KARAR

Mehmed Vecîhî Paşa hakkındaki tüm suçlamaları reddederek şunları söylemiştir⁶⁶:

Gerek bunlar (tutuklular) ve gerek Bosna'da bulunan sair reâyâlardan cizye ve tekâlif-i şakkalarından mâada ceraim ve sûret-i ahirle tarafımızdan bir akçe ve bir habbe alınmayub ve zulm ve taaddî idilmediğinden başka Boşnakların halleri ma'lûm oldu-

⁶² O dönem nüfus verileri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız, Gölen, *a.g.e.*, s.17-32, 370-377.

⁶³ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:24, Gömlek no:373, Lef:19, 19 Rebiülevvel 1257/11 Mayıs 1841 tarihli Bosna Valisi Mehmed Hüsrev Paşa'nın arz tezkiresi; 10 yıl sonra 1850/51 yılları arasında Avusturya Konsolosu Dr. Demeter Atanaskoviç ülkesine gönderdiği raporunda Bosna'dan 202.825 kişiden 2.945.175 kuruş cizye toplandığını rapor etmiştir. Yani kişi başına düşen oran 14,5 kuruşa tekabül etmekteydi. Bakınız, Gölen, *a.g.e.*, s.377.

⁶⁴ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:18, Mehmed Vecîhî Paşa'nın cizye ve ceraim iddialarına dair kaleme aldığı savunma müzekkiresi.

⁶⁵ B.O.A., *LM.V.*, Dosya no:19, Gömlek no:298.

⁶⁶ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:50.

ğu üzere mütesellim ve kapudanlar ve sipahiyan tarafından re-âyâya kadimden bazı mertebe layıksız muâmele oluna gelmiş iken zaman-ı acizânemde anların tarafından dahi vâki' olan yolsuz muâmelâtın ekserisi men' idilerek refâh ve istirahat-ı reâyâ kaziyesi-ne dahi hasbe'l-vüs ve'l-tâke dikkat olunmuş idi. Tanzimat-ı Hayriyye'den sonra değil, beşbuçuk sene Bosna Valiliğim esnâsında bir reâyâ tecrîm olunmuş ise cümleten redd-i niyâz-ı acizânemdir.

Paşa'nın kendinden emin tavrı, eldeki belge ve bilgilerden Meclis-i Vâlâ onun suçsuz olduğuna karar vermiştir. Böylece Mehmed Vecîhî Paşa kendisine isnat edilen tüm suçlardan aklanmıştır. Hatta İstar-ı Ef-lâk'taki icraatlarından dolayı suçlanmak yerine, takdir edilmiştir Ancak Koca Arap'ın suçu sabit görülerek el koyduğu eşyanın karşılığı olan 9.565 kuruşun, halen Bosna'da bulunan Koca Arap'tan alınarak sahiplerine iadesi hususunda mevcut Bosna Valisi Hüsrev Paşa'ya emir verilmiştir⁶⁷.

Meclis-i Vâlâ kararları 26 Safer 1257/19 Nisan 1841 gecesi yapılan Meclis-i Umûmi'de gözden geçirilerek Paşa'nın suçsuz olduğu bir kez daha teyit edilmiş ve irade için Padişaha sunulmuştur. İlgili arz tezkiresinde Paşa'nın suçsuzluğu yanında, İstanbul ve Selânik'de tutuklu bulunan kimselerin faaliyetleri tazir suçları⁶⁸ kapsamında değerlendirilerek ikişer, üçer kişilik gruplar halinde Anadolu'nun muhtelif yerlerine sürgünleri onaylanmıştır⁶⁹. Karar Evasıt-ı Rebiülevvel 1257/3-13 Mayıs 1841'de uygulamaya konulmuş, tutukluların sürgün mahallerine gönderilmelerine başlanmıştır⁷⁰. Suçlulardan Ahmet Münib Efendi Trabzon'a olmak üzere, diğerleri Canik, Kastamonu, Karahisar-ı Sahip, Bursa, Sakız, İstanköy, Rodos, Midilli, Bozcaada, İzmir, Bolu, Kütahya, Eskişehir, İznikmid, Gemlik ve İnegöl'e sürgün edilmişlerdir⁷¹.

⁶⁷ Aynı dosya, Lef:52, Meclis-i Vâlâ Mazbatası.

⁶⁸ İdam, sürgün, teşhir, tehdit, nasihat, prangabend, kalebend, hapis, kınama, para ve kürek cezası verme, alın dağlama, sakal kesme gibi cezalandırmayı kapsayan uygulamalara verilen genel ad. Tazir suçları ve kapsamı hakkında bilgi için bakınız, Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18.-19. Asırlar)*, Emin Yayınları, Bursa 2009, s.38-39.

⁶⁹ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, 8 Rebiülevvel 1257/30 Nisan 1841 tarihli arz tezkiresi.

⁷⁰ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:46, Gömlek no:867, Lef:3, Evasıt-ı Rebiülevvel 1257/ 3-13 Mayıs 1841 tarihli hüküm.

⁷¹ B.O.A., *LMVL*, Dosya no:21, Gömlek no:326, Lef:14, 16; Dosya no:46, Gömlek no:867; Dosya no:47, Gömlek no:900; Dosya no:48, Gömlek no:911; Dosya no:55, Gömlek no:1053; *Nefî ve Kısa Defteri*, no:2, s.13, 28, 30-31, 39.

Sonuç

Tanzimat'ın ilânıyla gelen yenilik fırtınası birçok kargaşaya sebep olmuştur. Ardi ardına gerçekleştirilen düzenlemeler her kademedeki kamu görevlisini tereddüde sürüklemiştir. Hatta Mehmed Vecîhî Paşa gibi sert valiler bile yetkilerini ihtiyatla kullanmaya başlamışlardır. Çoğu vali en küçük bir olayda dahi hata yapma korkusuyla merkezin fikrini sormuştur. O zamanın iletişim imkânları düşünüldüğünde, onlarca isyana ya vaktinde müdahale edilememiş ya da isyanı bastırmak için hayati öneme sahip süre İstanbul'dan onay alınmak için harcanmıştır. Bu yüzden başlangıçta çok az bir kuvvetle, sessiz sedasız bastırılabilir olacak olaylar ciddi isyanlara dönüşmüştür.

Yukarıdaki mahkeme sürecinde de açıkça görüldüğü gibi, vergi meseleleri gayrimüslimler tarafından devlete karşı çıkmanın anahtarı olarak kullanılmıştır. Onlar kendilerine baskı yapıldığı, rayicin üzerinde vergi alındığı ve kanunların uygulanmadığı gibi gerekçelerle memurları İstanbul'a şikâyet etmişlerdir. Tanzimat'ta verilen söz gereği şikâyetleri değerlendiren idari makamlar, onlarca kamu görevlisi hakkında soruşturma açmak zorunda kalmışlardır.

Memurlarına karşı oldukça sert davranan devlet, suç işlemiş olsalar dahi tebaasına karşı bağışlayıcı tavrını devam ettirmiştir. Bunun en güzel örneklerini Mehmed Vecîhî Paşa davası sonucu gerçekleşen cezalandırmalarda görmek mümkündür. Devlet sürgüne gönderilen insanların bütün masraflarını karşılamış, gittikleri yerlerde muhassıllar aracılığıyla kendilerine günlük birer ekmek, yirmişer para yevmiye ve birer de menzil beygiri vermiştir. Sürgünün üzerinden bir yıl geçmeden İstanbul'a af dilekçeleri gönderilmiş, İstanbul dilekçeleri işleme koyarak 5 Aralık 1852'den itibaren sürgünlerin memleketlerine iade sürecini başlatmıştır. İadeler sadece Müslümanlarla sınırlı kalmamış, isyana katılan gayrimüslimler de aynı haktan yararlanmışlardır⁷². İzin süreci

⁷² Af süreci şöyle işlemiştir:

- 1- Suçluların affedilmeleri için dilekçeyle Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyeye başvurması
- 2- Suçluların Bosna'ya iadesinde bir mahzur olup olmadığına dair Bosna valisinden onay istenmesi
- 3- Bosna valisinin suçlu kişiye kefil olacaklardan aldığı senet
- 4- Senet ve izin tezkiresinin vali tarafından İstanbul'a gönderilmesi
- 5- Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye'nin Bosna valisinin kararını onaylaması
- 6- Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye kararının Padişah tarafından onaylandığını gösteren iradenin yayınlanması
- 7- Af buyrulduğunun suçlunun sürgün edildiği idari birime gönderilmesi

işlenen suçla orantılı değil, Bosna valisinin ikna edilmesi ve bir daha devlete muhalif hareketle bulunmayacaklarına dair kefil bulmalarıyla ilintili olarak hızlı veya yavaş işlemiştir⁷³. Hatta isyanın elebaşısı Ahmed Münib Efendi dahi Mart 1844 tarihli bir kararname ile affedilerek serbest bırakılmıştır⁷⁴. Bazıları 1826 Yeniçeriliğin ilgasından itibaren devlet karşıtı her hareketin içinde bulunmalarına rağmen, bu kişiler aff edilirken hukukî değil insanî değerler dikkate alınmıştır. Çünkü tutukluların “*memleketlerindeki ailelerinin mağduriyeti*” her af hükmünde standart ibare olarak yer almıştır.

KAYNAKÇA

A- ARŞİV VESİKALARI

1- Defterler

Nefy ve Kısas Defteri, no:2

Mühimme-i Mektûme, no:9

Tanzimât-ı Hayriye Defteri

2- Müteferrik Vesikalar

a- İrade Dahiliye

Dosya no:10, Gömlek no:448; Dosya no:10, Gömlek no:449; Dosya no:22, Gömlek no:1045; Dosya no:24, Gömlek no:1159; Dosya no:24, Gömlek no:1177; Dosya no:25, Gömlek no:1195; Dosya no:28, Gömlek no:1241; Dosya no:46, Gömlek no:2286

b- İrade Meclis-i Vâlâ

Dosya no:19, Gömlek no:298; Dosya no:21, Gömlek no:326; Dosya no:24, Gömlek no:373; Dosya no:46, Gömlek no:867; Dosya no:47, Gömlek no:900; Dosya no:48, Gömlek no:911; Dosya no:55, Gömlek no:1053; Dosya no:60, Gömlek no:1138

⁷³ B.O.A., *İ.MVL*, Dosya no:46, Gömlek no:867, Lef:3, Evasıt-ı Rebiülevvel 1257/ 3-13 Mayıs 1841 tarihli hüküm; *İ.MVL*, Dosya no:47, Gömlek no:900; *İ.MVL*, Dosya no:48, Gömlek no:911; *İ.MVL*, Dosya no:55, Gömlek no:1053; Dosya no:60, Gömlek no:1138; *Nefy ve Kısas Defteri*, no:2, s.13, 28, 30-31, 39.

⁷⁴ B.O.A., *Nefy ve Kısas Defteri*, no:2, s.13, Evasıt-ı Rebiülevvel 1260/21-30 Mart 1844 tarihli hüküm.

B- KİTAP VE MAKALELER

- Belgradî Raşid, *Tarih-i Vak'a-i Hayretnümâ-i Belgrad ve Sırbistan*, Tatyos Divitciyan Matbaası, İstanbul 1291.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Tanzimat ve Sonrası Osmanlı Mahkemeleri*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
- Eren, Ahmet Cevat, *Mahmud II. Zamanında Bosna-Hersek*, Nurgök Matbaası, İstanbul 1965.
- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ceza Kanunları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989.
- Gölen, Zafer, *Tanzimât Döneminde Bosna Hersek*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010.
- Hamzaoğlu, Yusuf, *Sırbistan Türklüğü*, LogosA, Üsküp 2004.
- İnalçık, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Belleten*, c. XXVIII/sy.112, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1964 (Tıpkıbasım-2001), s.623-690.
- _____ ; "Adâletnâmeler", *Belgeler*, c. II/sy. 3-4, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s.49-142.
- Karataş, Ali İhsan, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18.-19. Asırlar)*, Emin Yayınları, Bursa 2009.
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1985.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, c. IV, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308.

